I 605.261/542-3 1600

Ч. 3—4 (542-3). Март-Цвітень 1936.

НАУКА

МІСЯЧНЕ ВИДАНЄ
НАРОДНОІ БІБЛІОТЕКИ

БОГ ТРУДИ ЛЮБИТ

ПОВІСТЬ З ЖИТЯ РУСКОГО НАРОДА

написав

І. Я. ЛУЦИК

ЛЬВІВ, 1936.

ВИДАНЄ ОБЩЕСТВА ІМ. М. КАЧКОВСКОГО
во Львові, ул. Валова 14.

За редакцію відповідає Ярослав Ів. Вербицкій.

Музикально-театральний кооператив

„МУЗА“

Львів, ул. Рутовского 22 II.

Устроює: народні торжества на провінції (Дні Рускоі Культури, Талєргофскі і Кооперативні Праздники).

Продає: всякого рода ноти для хорів і оркестрів по низких, приступних цінах.

Виконує: солідно і скоро всякого рода замовленя на партитури, музикальні інструменти, театральні принадлежности (декорації і костюми) і пр.

Висилає: на провінцію своіх інструкторів, диригентів і режисерів.

Поручає для читалень слідуючі партитури:

Повна Св. Літургія для мішаного хора . . . зл. 2·50
Рускі народні пісні (ріжнородні), кажда по . . 0·40
Ви жертвою пали (похоронний марш) . . . . 0·50
Со святими — муз. свящ. І. Яворского . . . . 0·30
Ноти до драми свящ. К. Чайковского „Поворот“ 0·40
Ноти до драми В. Р. Ваврика: „Западня“ . . 0·40

Кромі сего много інших пісень для мужеских, мішаних і діточих хорів.

Каталоги висилає кооп. „Муза“ за зворотом почтовоі оплати.

Всі читальні і кооперативи повинні стати членами кооператива „МУЗА“.

(Вписове 1 зл., членскій пай 15 зл. — порука тілько до висоти пая).

Ч. 3—4 (542-3). Март-Цвітень 1936.

НАУКА

МІСЯЧНЕ ВИДАНЄ
НАРОДНОІ БІБЛІОТЕКИ

БОГ ТРУДИ ЛЮБИТ

ПОВІСТЬ З ЖИТЯ РУСКОГО НАРОДА

написав

І. Я. ЛУЦИК

ЛЬВІВ, 1936.

ВИДАНЄ ОБЩЕСТВА ІМ. М. КАЧКОВСКОГО
во Львові, ул. Валова 14.

За редакцію відповідає Ярослав Ів. Вербицкій.

I. 605261 б/542-34

BN IP

Типографія Ставроп. Інст. в аренді З. Мерицкого, Львів.

Ієромонах Ієрофей (в міру **Ієронім Яковлевич Луцик**, він-же **Роман Сурмач**), видающійся народний писатель Галицкоі Руси упокоівся 5. вересня 1935 г. в Саут- Канаам (Північна Америка).

Від Редакції

Випускаючи в світ повість з народного житя І. Я. Луцика під заголовком: „Бог труди любит", як книжочку Общества за місяці март-цвітень 1936, уважаєм за необходиме добавити кілька заміток так що до самої повісти, як і що до єї автора.

Сама повість взята з народного житя і відносится до передвоєнних часів, тому і говорится в ній о австрійских условіях житя нашого народа, упоминається о австрійских грошах (гульдени і крейцари), о службі при австрійскім войску і т. д. Однако та повість єще не була нігде напечатана і з причини єї великої вартости під взглядом вірного представленя побутового житя нашого народа, а также тому, що она проникнута любовію до руского народа, подаєм єї до відома предплатникам наших іздань.

Автор єї нині уже покойний Ієромонах Іерофей знаний добре нашим читателям Іеронім Яковлевич Луцик (він-же І. Л., І. Я. Л. або Роман Сурмач), видающійся талантливий народний писатель, поет, драматург і журналіст. До войни він був редактором народно-церковної газети „Посланникъ" і єї популярних книжочок, а пізнійше редактором „Русского Слова". Не одну прекрасну повість або пєсу написав покійний писатель для іздань нашого Общества, як повісти: „Сім гріхів головних" (1906 р.), „Хлопская доля", „Присяга — річ свята" (1908 р.), „Недоступнії єсть суди Божії (1908 р.), а также

драми: „Бідна на світі пещена дитина", „За сиротою Бог з калитою", „Три герби", „Вифлеємска ніч", „До світла", „На старости літ" і много премного інших. Лучші і найпопулярнійші були єго: „Історія Руси в піснях" і „Житія Святих". Немало сочиненій Покойного находятся еще в рукописи.

Невідрадні відношеня в нашій отчині заставили І. Я. Луцика переселитись в 1907 р. в Америку, де він редагував газету „Правда" (Оліфант), а пізнійше в Нью-Іорку дописував до газети „Поступ" і редагував юмористичну газету „Молот". В Пітсбургу редагував Покойний газету „Американская Русь".

Під старість став Покойний писатель священником, а відтак пізнійше по смерти своєі жени, постригся в монахи. Умер він в православнім Свято-Тихоновскім Монастирі в Саут-Канаан в Пенсильванії (Північна Америка) 5 вересня 1935 р.

Літературне наслідство по Покойнім дуже велике і ріжнообразне. Ту замітим лиш, що Покойний І. Я. Луцик (Роман Сурмач) займає почетне місце в нашій літературі по-при Івані Наумовичу, оставившім незатертий слід в історії відродженя Галицкої Руси. Оба они виховали наш народ на широкій підставі любви і привязанности до рускоі земли і до еі славних історичних традицій.

Тому то вістка про смерть того великого орача на рускій народній ниві опечалила цілу Галицку Русь, яка гірко буде оплакувати невіджалувану страту одного із лучших своіх просвітителів.

(*И. Ц.*)

І. Діточі літа.

Коли умирав покойний наш отец, тогди мені було всего шість літ. Памятаю той ясний, весняний день, чую до нині той крик і плач матери (она тоже, і то давно, в Бозі почила, іх могилки рядом зеленіют).

Три братя і одна сестра, всі малолітки, я же пятий, всі ми стояли при печальнім ліжку, на котрім умирав довголітній страдалец і сіятель того куска землі, якій нас з бідою прокормлював. А коли два дні потім завершили над его трумною могилу, памятаю, що того же вечера ми лягли спати голодні, бо в коморі не було ні пригоршні муки, ні куска хліба. Осталася стара хата і два морги грунту. На грунті тяжив довг. Тогди не було еще кас ні банків: касіером і банкиром був жид, в кешені котрого тонуло все добро громади. Додам хіба то, що я — син Бойківщини, син запалого кута, о нужді і темноті котрого нескоро дізнався світ.

Покойний отец літом і зимою робив в лісі. З тих кількох корців картофлі і кільканадцяти мір вівса не можна було вижити, а грудь матери-землі, нашої кормилиці, давним-давно вже висохла і ні молока, ні меду не видали ми від неї. А коли отец умер, над нами нависла крайня, без-

конечна, чорна нужда, о якій не снится даже другим народам і яка нехай не приснится ніколи дітям і внукам нашим.

Остала мати і нас пятеро. Найстаршому було дванадцять літ, потім два братя-близнюки, Семен і Антон, оба девятилітки, о рік молодша сестра Анна і я, Роман. Найстаршій звався Петро.

Не помирати же нам голодом! Петро ходив до двора на роботу і заробляв великі гроші, бо десять крейцарів. А всеж то була велика поміч. І тілько тогди, коли вечером, утомлений, усталий, ледво на ногах держачись, вертав він до хати, коли прямо ложка випадала з єго рук, коли мати слезами змивала єго дитячу голову, тогди можна було пізнати, якою жертвою дитячих сил були окуплені ті десять крейцарів, скілько солоного поту на них припало, скілько слез їх обмивало, слез, які плили з очей дванадцятилітнього хлопця.

Семен і Антон, як звичайно близнюки, і кудаж там ім, як і малій Анні, до роботи. На другім селі жив двоюродний брат моєї матери. Якось осенью приіхав він зі своєю женою відвідати нас, привезли три мішки картофлі, капусти, муки. Добра у нас було неначе на Великдень! Жалується мати на біду: зима іде, а тут ні дров, ні картофлі хоть гинь з діточками. Радили они довго, а там дядько каже, що возьме мене зі собою.

— У нас також не лучше, троє дітей, при них прокормится і четверте. Щож, Романе, поідеш з нами?

А я держуся материнскоі спідниці і сам не

знаю, чого хочу. Нераз мати розсказувала, що у дядька богатство, що бували роки, коли хліба у него хватало аж поза Рождество, що діти ідят там молочну кашу, котрої не пришлось нам даже видіти. І, звичайно дитина, радий би я птицею злетіти там, покушати хліба, напасти очі видом достатків, натішитися веселими, ситими дітьми.

Но коли мати почала мене готовити в дорогу, коли дала мені узлик з другою сорочкою, коли обвязала мене старим і подертим платком, бо даже шапки у мене не було, коли начала мене благословити крестним знаменем, тогди відозвалося дитяче сердце і я гірко-прегірко заплакав і тілько на-силу занесли мене на віз, на котрім я бився, як риба, витащена з води.

І почалось для мене друге житє, житє сирітске, коли прийшлося мені пізнати, як гіркій, даром поданий хліб. Що правда, то хліба я майже ніколи не видав, бо і у дядька було єго мало, а коли попалась мені скибка паляниці, то діти дядькові видерли мені еї з рук. Они були старші і сильнійші від мене, а впрочім кто не знає, яка страшна доля сироти? Дядина не любила мене від самого початку, а за нею не любили мене і еї діти. І коли від першого дня стали мене бити, то я від того самого дня научився здержувати слези, бо на слези лилися з уст дядині крики:

— Ти мені не починай ту ревіти, а то досить від своіх уха болят!..

Що тілько приключилось в хаті, всему був я винен. Прийшлося раз і другій відповідати за

чужі провини, прийшлося познакомитися з прутом, а там і синяки не сходили з тіла. Нераз, бувало, забіжит в хату сосід або кума і тілько річі, що о мені.

— Знаєте, несчастє привезли ми собі в хату! На всіх дивится вовком, правди не скаже, потайком всякі збитки виправляє. Кара Божа і годі!

— А ви, кумо, учіт з малого, а то потім несчастє виросте! Не жалуйте прута!

Памятаю той час. Дядько не дбав про мене, не мав на то часу. Бувало, сидят его діти за стравою, а я з кута дивлюся на них і жду, коли і мені дадут недоідків, боюся, щоби при тих недоідках не попалося мені кулаком або лихим словом. Одинокій мій друг — се Брисько, стара собака. Він один не кривдит мене, не гнівається за то, коли я жадно дивлюсь на саламаху, яку ему дают істи. І я завидував собаці, я уважав еї счастливійшою від себе!

Не тілько я так ріс. Тисячі сирот проходит ту тяжку дорогу житя, серед котроі вічний мрак і ніколи ані на хвилю не блисне луч Божого сонця. Серед страху і боязни, серед загальноі ненависти пливут іх дні і на молодій душі виписують жаль, неохоту до житя, котрого они не зазнали і певно не зазнают. Бідні они! Минула зима, і з першою травою началася моя весна. Босий, з мішком на плечах, пас я на вигоні гуси, радий, що я далеко від тоі хати, де прийшлось мені за короткій час зазнати стілько горя.

Чисте, голубе, сміючеся весняне небо неначе

купається в его заманчивім сяєві. А тут розвилися дерева, зелень покрила землю-кормилицю. Кажда травинка промовляє до тебе. І сяде напротив тебе на деревині птичка і неначе промовляє до твоєго сердця, кажда комашка, кажда мушка забренит тобі привіт і летит дальше, радується свободою. І тілько коли голод доскулит до живого, тілько тогди, здається, меркне той теплий блеск сонця.

І тілько коли в час слоти дощ перемочит тебе до мозга костей, коли малі ноги посиніют, як бозовий цвіт і закоченіют, коли сорочка давно прилипла до хребта, тілько тогди подумаєш, що птичка в гнізді пряче голову під крильця, що найменьша комашка має свій пріют, якого у тебе нема, бідна сирото!

І тілько коли пакостні чужі діти станут докучати прибраній дитині, знайді, тілько тогди подумаєш про ту рідну стріху, де, хотя в голоді, но в спокою началось твоє молоде жите.

І тілько коли яструб спаде і порве — як блискавка — молоде гуценя, тілько тогди забється зі страху маленьке сердце, бо знає, що нікто не оборонит тебе перед прутом дядини і еї лайкою.

А коли вечером прийдеш до дому, і кажут тобі принести більше від тебе ведро води, коли случайно забудут дати істи, тілько тогди тихо, нишком заплачеш і з грудей вирвется одно слово:

— Мамо!

Коли в неділю другі діти одягнут чисті сорочки, коли причешут іх головки, коли глянеш на

свою чорну, обдерту свитину, через діри котрої видно почорніле від вітру і дощу тіло, тільки тогди пізнаєш, що то значит бути сиротою.

За то вижидаєш хвилі, коли в неспокійнім сні приснится тобі якійсь другій світ, серед котрого ти гуляєш лугами, чистий, ситий і веселий, одинока хвиля счастя, відради і потіхи. Кажут, що „дурний мечтою счасливий“, чомуж сироті не веселитися сном?

Мама всего раз тілько навідалася до мене. Прийшла в неділю з Петром. Я пас під лісом гуси. Із дядькової хати прийшла до мене, притиснула до грудей і заплакала в голос. А по мені перейшло блаженство неначе то ясне сонце. І я забув про все, про ту долю погану, а сердце так дуже билося, так щиро і так радістно. Брат Петро остався при гусях, а мама повела мене до річки, зняла з мене сорочку, випрала, хотя без мила. Вимила мені голову, пальцями росчесала мое волосе, обвила в свою запаску і пока рубашка сохла на сонці, держала у себе на колінах. Із тлумачка виняла троха сира і булку і кормила мене, як маленьку дитинку, плакала, цілувала і голубила мене. Вечером вернули ми до дому. Дядина подала вечеру, а мамі і іда не йде до рота.

— Що коло вас чувати? — розпитує дядько.

Що чувати там, де нужда війшла в коморне і господарів замінила в своіх рабів? Поле взав жид за довг. Стріха на хаті зимою під снігом завалилася. Діти мало-що не померзли, нераз по

три дні чистою юшкою жили. А тепер весною Петро ходит за погонича, мама роблят по людях, а другі діти живут як пташата, радуются воздухом. Що дальше, Бог один знає!

Чую я то все і здається мені, що виджу наше село і ту нашу хату, она здається мені раєм і тягне мене до неї. Виджу я материнскі слези і опустилися слези з моіх очей, всплакнув і я, не питаю на гнів дядини.

— Мамо, я хочу до дому, возьміт мене зі собою!

— Видиш... — каже дядина. — Ще чого?

— Щож, — каже мама, — нехай іде: більшої біди, чи з ним, чи без него не буде, бо й не може бути...

— Так? То я єго всю зиму держала, кормила, а тепер до дому берете? Добре ви, сестро, собі видумали!

А дядько собі:

— Самі не маєте що істи і ще вам одного рота треба? Або єму біда тут? Пасе гуси, як і другі діти, то лучше, як збиткувати по оболоню. Моі также пасут корови і вівці...

І тілько одного не скаже, що ті діти все окриті і ситі і що моя рука ніколи на них не була, а моє тіло від іх побоів не виходило зі синяків.

Приголубили мене мати, осушили моі слези і я сам не знаю, коли я при них уснув. Другого дня будит мене дядина, дивлюся, нема мами,

BN

нема Петра — скінчився сон, відлетіло счастє одного дня.

В селі завели школу і хотя дядина і плакала і кляла, мусіла свої діти посилати на науку. За мене ніхто не питав, як не питаєсь ніхто про билину, що виросла десь в кутку, як не дбає ніхто про два-три колоски збіжа, які виросли далеко пова межою, на краю придорожного рова.

За то я з уваженєм і умиленем дивився на книжку, з якої учились другі діти. Для мене була то святая святих, моє сердце рвалося до неї, я готов був жити весь тиждень впроголодь, щоби тілько глянути на книжку, глянути моіми темними, но жадними світла очима.

Було то зимою. Найстаршій дядин син, Павло, позволив мені переглянути свій буквар, за що я подарував єму найдений мною ножик. Більшого счастя мені не треба було. Я сховався в хлівец і став переглядати книжку, неначе знаючи, що містит она в собі початок того, чого нам найбільше треба, початок знаня, а в нім початок свободи духа і лучшої будучности.

Нараз дядина на обійстю стала кричати за мною:

— А бодай тя, пропав десь підкидиш! І води нема кому принести!

Я бігцем скочив в сіни, вхопив коновку і вибіг на дорогу, до студні, де ми черпали воду. Книжку спрятав я за сорочку і коли нахилився, щоби набрати води, книжка висунулася і упала в воду.

Сталося! Мені потемніло в очах. І не блиснула в моім слабім умі тогди мисль, що тепер не минути мені побоїв, но я подумав, що пропало сокровище, ненаглядне, безмірне і безцінне, яке я видів в книжці.

Що прийшло до малої, дурної голови, я не знаю. Но я кинув коновку і став утікати далеко за село, туда, звідки привезли мене з дому, хотя я і не знав тої дороги. Вечеріло, мороз тиснув. Я без шапчини, в одній сорочці і в постоликах. На уста тиснулося мені тілько одно слово:

— До мами!

Що сталося зі мною знаю тілько з оповідання матери. Мене знайшли сейчас за селом, напів замерзлого. Знайшов мене лісничій, що їхав до дому. У него я пролежав на печи кілька день і від него взяла мене мáти до дому. І знова я увидів нашу бідну, напів розвалену хату, в котрій я пролежав цілу зиму, пока ясне Боже сонце не підвело мене весною з тяжкої, довгої недуги. Над сиротою Бог змилосердився.

От такі то спомини моїх дитячих літ.

II. Молодечій вік.

Пішли дні за днями. Пас я товар у чужих людей, а там став за погонича. Старшій брат уже служив наймитом, мати все ходила на роботу. І жили ми якось! Правда, не хлібом, без роскошей, но всеж таки жили. І хотя не було дощу, котрий би не перемочив молодого тіла, не було

морозу, від котрого би не тріскала шкіра на руках і ногах, не було жари, на котрій би десятий піт не обливав мене, всеж я ріс і кріпився і більше сміха було в мені як жалости, не завидував я нікому, даже тим, котрі жили о много счасливійше і спокійнійше, як ми.

Старшого брата не взяли до войска, він служив дальше в дворі. Середні не росли, а ниділи, сестра служила также у наймичках. А коли мені прийшлося станути під міру, то не тревало ні хвилі, коли я почув слово „годен" і вернув до села новобранцем.

Не плач, мати, не побивайся, не першій я і не послідній! Не жалуй мене, а жалуй себе, що зо три роки не буду помагати тобі, не придбаю нічого для тебе і сирот наших! А що іду я там на службу, то чи лучшій маю бути від тих, котрі там служат? Чи не служили діди і батьки наші? Чи не прийдется там научитись мені много? Єсли прийдется потерпіти — Господи, чим же наше селянске житє, як не одно терпінє, в котрім відрадою єсть руска віра в святість тих слів: „терпен, спасен"? Не оставив мене Господь Бог в сумраках вечера, на морозі і снігу, не оставив малого, слабого, немічного, не оставит і тепер, коли дає мені силу і розум і глубоке уповане на Єго поміч.

Не плач, не жалій мене, мати!

В далекій Чехії служу я при уланах. Тяжка служба, нема що казати. Два коні на моіх руках, від досвітка до вечера ні хвилі віддиху. Доброго

слова не почуєш, нераз стиснется сердце, но мовчи, забудь обиду. І страва не йде в смак, бо нема часу спокійно єі поісти і не знаєш ні одної хвилі спокою, бо не предвидиш вперед, що тебе жде в найблизшій хвилі. Служили там і наші галичане, но тих було меньше, служили мадяри і чехи. Кто єще мав якій гріш з дому, тому було лекше, но я був бідний, як миш на морові. З тих кількох грошів, які получаєш, не стає купити всего, що треба. Не знав я, що то білий хліб, здалека видів, як другі ідят солонину, пют пиво. І не завидую ім! Завидую тілько, коли виджу, як другі читают письма з дому або самі пишут до своіх.

Господи, і рад би я знати, що там дієтся, як живут они, як ім, чи здорові, чи памятают про мене? Дарма! В сумраках біди й нужди уплили молоді літа моі, була воля, була охота, но не було як іти за ними, не було як научитись письма. При войску учат, но не всіх, а до того треба счастя. На бідного бойка нікто не гляне, в стайнях, при конях роботи немало. А всеж таки нема у мене спокою, де виджу книжку, прямо трясуся від охоти!

Служив у нас жидок з недалекого від нашого села. Згорблений у себе дома, тут він підтягнувся і випростовався, но судьба єго также не була солодка в першім році. Раз якось, в ночі, коли ми оба пильнували коней, питаю єго:

— Гершку, ти умієш читати?

— Як то ні? Чому не маю уміти?

— Бо я не умію...

— Ну, тобі не дивота, ти хлоп! Знаєш, мій отец дуже бідний, у нас село убоге, а у моєго батька девятеро дітей. Но він послідне давав, сам собі редькви жалував, а держав для нас „бельфера“ (учителя)...

— То ти знаєш тілько по-жидівски читати?

— Чому тілько по-жидівски? Я умію по-руски і по-польски, то мені придастся...

Слово по слові і ми зійшлися в тім, що Гершко буде мене учити читати, а я за то буду чистити одного єго коня і дам єму каждої неділі десять крейцарів. Гершко написав до дому і за кільканадцять днів получив по почті старий, розтріпаний, засалений і здорово подертий буквар

Началася наука. Гершко зовсім як єго жидівскій „бельфер“, показує мені букву по букві:

— А... ну же, кажи „а“...

Я повторяю і за каждим словом він дає мені легкого штурханця в бік. Часу на науку у нас було немного. Нераз і кілька день промине, заки возьмешся за книжку. А хотя мій учитель не мав дару скоро учити, всеж таки за кілька місяців я став вже, хотя і з трудом, читати.

Не знаєш, чоловіче, що жде тебе! Одного ранку зовсім здоровий виіхав я на науку, а потім прийшов Божій допуст. Кінь мій сполохався, поніс мене і, хотя іздец я був незлий, єкинув мене зі себе на купу каміня. Так вже другій раз в житю прийшлося людям підносити мене з землі в безпамятстві. Тим разом відвезли мене до во-

єнного шпиталю, де лікарі склали мою зломану ногу і де пролежав я цілих три місяці.

Не велика була охота камратам-товаришам відвідувати хорого, тим більше, що часу у них було мало. Но знаєте, кто не забув на мене? Гершко! Він зайшов, приніс мені булку і книжку. Спасибо єму. Я так був радий, що сердце моє повне було єму вдячности.

Лежу я цілими годинами з книжкою, читаю, а йде мені уже лекше. Раз якось заснув я при тім. Буджуся, а до мене підходит один вахмістр, котрий лічився на очі і питає:

— Ти рускій?

— Рускій...

— З Галичини?

— Так, з Бойківщини ..

— І любиш читати?

Я розсказав, як я навчився складати букви.

— Но, то я подивлюся, може знайду для тебе яку книжочку...

Другого дня приніс мені дві книжочки. З радости вхопив я єго за руку та хочу цілувати.

— Остав то! — сказав він і видер руку. — Досить вже наш рускій селянин націлувався чужих рук! Чигай, сину, а то єще найдем. Колись і я не знав, що то книжка: при войску научився і на люди вийшов...

І відійшов від мене. Знаєте, які то були книжки? Одна була „Знімчений Юрко“, а друга „Луць Заливайко“. Ви іх читали і знаєте іх зміст. А я не читав, а ів іх очима, умом. Мені від-

крився новий світ, мені здавалося, що всі они о котрих я читав, при мені, і Юрко, і его отец, і мати, і циган. І от стали мені на очах всі наші „Юрки", хотя би ті, що служили зі мною і встидаются своєго руского слова. І здавалося мені, що над моєю головою стоіт моя мати і шопотом каже до мене:

— Сину, памятай, щоби ти не вернув до нас таким „Юрком", бо сором рускій дитині забуватися і занедбувати свое, материнске слово...

А коли я став читати другу книжочку, ту з образками, то сміявся я з того Луця, що тата і маму хапав за чуприну і кричав: „Самі істе, а мені не даєте?" Но гірко я заплакав над его кончиною. І знов на очах стало мені хотя би наше темне еще село, де при каждій „оказії" лилася водка, а кажда „оказія" кінчилася бійкою і судом. Скілько несчастя і біди в тій горівці, скільки проклятій несе она з собою! Не знаю, як на других повліяла та ніби смішна книжочка, але знаю, що від єі перечитаня я більше не мав в устах ні горівки, ні другого спиртного напитку. І живу!

Не знав я тогди, як великій чоловік написав обі ті книжочки. І хотя они в морі его заслуг тілько дві каплі, однак скілько добра і блага принесли они рускому народу! Скілько Луців і Юрків навернули на дорогу честноти і обовязку!

Більше книжочок не прийшлося мені читати, бо і сам вахмістр не мав іх. Тогди ще було дуже тяжко о руску книжку, а до того на чужині.

По трох місяцях вийшов я зі шпиталю, здоровий, но на коня мене вже не саджали. Мене призначили служащим при однім офіцері. Тут вже легка робота і часу немало. І от, коли, бувало, сам сиджу дома і прямо погибаю зі скуки, прийшла мені мисль учитися самому писати. Правда, що перо не хотіло держатися в моіх руках, но правда і то, що без муки нема науки. Купив я паперу, роскладаю, бувало, на столі і ставлю кривулі, рука туда і сюда, вкінці таки начинається, а я думаю, що з малим пером повинно бути легче, як з живим конем. Но не конче було легче.

Раз засидівся я при писаню, аж піт тече з мене. Нараз чую за собою голос моєго офіцера:

— А ти що робиш?

Схватився я, наляканий, став в струнку і язик держу в роті. Передо мною офіцер і другій єго товариш.

— Ти учишся писати?

— Точно так!

Поговорили они межи собою по-німецки, а там офіцер похлопав мене по плечах і каже:

— За то я хвалю тебе, видно, що ти честний молодий чоловік. Ти — рускій?

— Так!

— Славний ви народ і історію маєте велику...

Пішли они в комнату, а я все думаю: що се таке історія? Стрітив я Гершка, питаю, не знає. За „цикорію“ він чув, но того другого не понимає.

Но мій офіцер не забув про мене. В тім самім домі, де ми, жили студенти-чехи. Він поговорив з ними і от один з них начав мене учити порядно писати і читати. Та як, скажете, чех знав по-руски? Ще і як знав! У него були десятки руских книг. І він нераз годинами розказував мені про нашу бувальщину, про ті часи, коли всі славяне були еще поганами і о тім, як просвітила їх Христова віра. І о тім говорив він, як святі Кирил і Мефодій голосили в тих краях Христову проповідь, як перевели церковні книги на славянскій язик. Він то розказав мені о тім, як крестив нас, руских, св. Володимир, від него почув я про Кієв, „мать руских городів". Він учив мене о великім славянскім роді, що осів тепер від далекого сівера аж далеко за береги Дуная. Коли то всі славяне молилися Богу славянскою мовою, мали ті самі церковні книги, які має тепер Русь, а тілько з часом насильно завели у них латинске богослуженє, і в Чехії, і в Моравії, межи словаками, і в Польщі.

— Одна ваша Русь осталася вірна старині... — казав він, — і за то ми всі так любим єї і дорожимо нею...

Він говорив, а я слухав з запертим духом і не так жаром спалена земля пє жадно дощеву влагу, як я наповався каждим его словом. Тож то був вірний, правдивий син матери Слави, він зрозумів душу бідного брата, він подав мені помічну руку, просві гив мою душу, просві тив ум. І нічого не шкодило, що чех учив руского називати

і любити святу Русь, тисячу раз рускій виповнит таку саму службу взглядом чеха або другого славянина, бо тим ми діти Слави, що межи нами — любов взаімна. А де любов, там єдність, де єдність, там сила, де сила, там слава!

Поки моєго житя, я молюся за моєго благодітеля і просвітителя і хороню в сердці єго науку. І нераз обнимаю мислію і з любовію всі окраіни славянского світа, нераз згадую старинний, престольний город Чехіі, Прагу, в котрій я пробув также якійсь час і несуся гадкою там, до того чешского Кієва, і желаю всего блага народовипобратимови. Вернулася єго слава, нехай еще верне і то, що колись бувало, нехай під зводами чешских церков озветься славянске слово і нехай воцарится оно по всій західній Славянщині. Нехай сповнятся слова поета:

І Прагу я видів, і Прага сіяла,
Сіяв златоверхий на Петшині храм,
Молитва славянска там громко звучала
В напівах, знакомих минувшим вікам!
І в старій одежі святого Кирилла
Епископ на Петшин входив,
І слідом валила народная сила,
І воздух був повний куренем кадил.
І клир, воспівая небесную славу,
Звав милость Господню на Західний Край,
На Лабу, Мораву, на дальнюю Саву,
На шумний і синій Дунай...

Верни, о, Господи, ті часи!
Минули три роки моєї воєнної служби.

Жаль мені було пращати і чешску землю, і моєго благодітеля-офіцера, і моєго просвітителя. Но там звав мене святий обовязок і так вернув я до дому.

При войску не був я ні разу караний.

Село наше мало що змінилося. Та сама старенька церков, а при ній кладбище, де і могила моєго покойного батька. І та сама наша стара хата, тілько остріжки на ній нові. Матери прямо не узнав я: она похилилась і згорбилась, то тяжка рука недолі придавила єї до землі. Брат Петро оженився, живе з женою таки в нашій хаті. Він ходит до ліса на роботу, она до двора. Брат Семен помер вже два роки тому назад, грудна недуга зїла єго, а брат Антон служит на другім селі. Сестра Анна віддалася за вдовця, люди нараїли, но зле попала, він пє і она оплакує свою долю. От тілько новостей у нас...

Моєму поворотови і мама, і брат обрадовалися дуже, а великою помочію для них було то, що я привіз пару гульденів. Вечером прийшов один і другій сосід, ми позасідали, розмовляли. Аж тут брат підходит до мене з чаркою водки та й каже:

— Ти у нас днесь гість, з дороги, випий першій!

— Ні, брате, ані першій, ані послідній, пити не буду!

— Ов, а то чому?

— Дав я собі слово не пити до смерти...

— Ба, чому?

— Бо водка веде до несчастя. Хочете послухати, то я вам розскажу хорошу річ..

— Кажи, таж ти здалека приіхав, порадуй нас чим...

Зібралися всі коло мене, а я ім начинаю з памяти читати: „Луця Заливайка". Слухают, сміются. А коли скінчив, в хаті як маком засіяв.

— Деж ти научився того? — питают.

— Вичитав в книжці і читав стілько раз, що аж в памяти мені все остало...

— То ти знаеш читати?

— Знаю!

— Го-го, війтом будеш!

І тілько стара мати глянула на мене так сердечно, що мені слези в очах закрутилися.

— Оно правда, — каже кто-то, — що таких Луців у нас много...

І завелась між нами розмова до пізної години. Розійшлися люди, а брат каже до мене:

— Романе, ти встидався пити при людях, то тепер випий!

— Ні, дорогій брате! Чого би мені було встидатися? Не хочу пити і конец!

— І ми еі не пемо... — каже братова. — Нині задля твоєго приізда, а так кто еі видит?

— Так і лучше, — кажу я, — обійдемося без неі.

Другого дня була неділя. Був я в церкві, повидався зі всіми своіми. Ба, сам війт похвалив мене, каже, що я жвавий молодец і зове мене до корчми.

— Ні, пане начальнику, я не пю нічого і по корчмах не ходжу...

— То ти мені бунт в селі зачинаєш? — каже війт. — Но, но, гляди, у мене...

І знова поприходили до нас сосіди і куми. Радят, с ким мене сватати. А я сміюся.

— Дайте мені спокій... — кажу. — Мені не в голові женитися...

— Що він, з розуму зійшов чи що таке? Як не женитися? У нас стара установа: прийшов з войска і старостів шли...

— Так я держуся нової установи! А що вам з моєго весіля, на нім, так чи так водки не буде...

— Побачимо...

— Отже побачимо...

Вечером кажу до брата:

— Петре, я завтра з тобою до ліса на роботу...

— Не можна так! Що би люди сказали? Спочни пару неділь — тиж прямо з войска!

— В тім то і біда, що спочивав я там за много. Люди істи не дадут, а зима іде...

— Ой, правда, що іде, а тут в хаті нічого нема!

— Щоби тілько здорові руки... Якось то буде...

І другого дня пішли ми разом. І з тої пори почалася третя доба моєго житя, доба борби о хліб насущний.

III. Мужескій вік.

Зима у нас була і довга, і дуже тяжка. Приходилось цілими неділями сидіти без роботи. Правда, що була своя картофля і муки пригоршня, а вже в опал ми заосмотрилися як слід. Коли настала сніговиця, я зайшов до нашого священника — покойний був хорошій чоловік — і попросив о яку книжку до читаня. Священник дав мені аж три книжки: „Житія Святих“ Анатолія Добрянского, „Історію Руси“ Б. Дідицкого і „Справу в селі Клекотині“, написану Рудольфом Мохом. Приніс я книжки до хати, а очі сміются мені з радости.

— Ой, ти книжнику, — каже мати, — через книжку мало зі світа ти не зійшов, дивися, щоби і тепер не було якоі біди...

Приходят люди вечером, слухают і одноі, і другоі, а вже найбільше просят прочитати за Клекотин. І сміются, коли почуют слова: „Чи сварися, чи сиди тихо, все тобі, Примхо, лихо“, а нераз декто сплюне і в голос промовит:

— А бодай тя з такими піяками!

Ба, вже і діти дещо підхватили. Іде наш жид селом, а они ему вслід:

— Чи ти пес, чи ти курка, утікати через таке дзюрка... — насміхаются.

В неділю, коли народа зібралося у мене душ до двадцяти, входит наш війт.

— Ви тут що, раду радите, чи як? Не знаєш, де хлопа місце? На то корчма в селі, там іди один з другим... А ти що за книжку читаєш?

Взяв він книжку з моіх рук, обернув догори ногами, подивився (читати він не умів) і каже:

— Я книжки беру, аж мені пан жандарм скаже, чи то не якась бунтація в тім...

— Як ваша воля, — кажу — але книжки — то власність нашого священника, він мені іх пожичив і ви не маєте права іх забирати...

— Ти мене права не учи, бо я не таких, як ти, палицею учив. А ви забирайтеся з хати!

З тим і відійшов, но за кілька день відіслав мені книжку присяжним. Того таки дня зайшов до хати до нас наш арендар, Хуна:

— Як собі маєте?

— Поволеньки. А що нам скажете?

— Я прийшло до вас, Роман. Ви нівроку цікаве, ми собі будем розуміти. На що ви мені шкодите в інтересі?

— Я вам? Що вам снится?

— То не снится! І Василь, і Степан, і другі, они перше каждого дня заходили до корчми, я мав свій профіт... А тепер они у вас сидят...

— Не гнати же мені нікого з хати!

— Но на що та книжка? То для ксьондза, а не для нашого хлопа. Ви знаєте, погодімся. Ви собі читайте для себе, а для людей ні. Заходіт до мене, я вас почастую і все буде добре...

— Не був я єще у вас і не буду. Згоди мені з вами не треба, жиймо каждий для себе і тілько!

— Так?.. Ну, то побачим, кто старше в селі..

Пішов.

Настав лучшій час, ідем ми з братом до роботи, а жид завідуючій нею, каже:

— Мені тебе не треба...

Не треба, так не треба. Недаром же він одної з Хуною віри. Щож мені робити? До двора на ті гроші, які они там платят, не йти мені. Почув я, що за Туркою робота добре йде, отже думаю собі, піду. Мати плаче: „От, треба тобі було?“

— Не плачте, мамо, кто знає, може там і лучше буде!

Пішов я і попав на добру роботу і платня чи не вдвое. Поробив весь тиждень, в суботу з полудня іду до дому. За селом еще зійшовся я з Степаном.

— Що нового в селі?

— Хуна радується, що прогнав „книжника“...

— Так заходіт нині вечером, почитаєм...

Не виграв жид нічого. І так було до самої весни. А з весною у нас нова біда. Хата вже тілько що держится, а на слідуючу зиму Бог знає, що буде. Роздумав я і сяк і так і знов кажу до своіх:

— Іду я від вас за роботою...

— А як же ми тут сами упораємось?

— В тім-то і діло! Не для себе я іду придбати, а для нас... Хату мусимо поладити, інакше пропадемо всі...

І пішов я далеко, миль за двадцять, де будували желізну дорогу. Платили по вісімдесять центів, на тогдішні часи був то добрий заробок.

Жили робітники в будах з дощок, таки при роботі. А житє то було дуже бідне і страшне. Каждий цент ішов на водку, жандарми не виходили з тих буд, все, що плюгаве і нечестне, несовістне і грішне мало ту місце. Сама робота була тяжка, ми копали рови в багниску, по пояс стояли в воді. Но що робити? Першого таки вечера причепилися до мене, щоби я пив з ними водку.

— Не буду і конец!

Тогди піяцка ватага хотіла мене насильно принудити до того. Виджу я, що зле, вийняв з-за пазухи посліднього гульдена і кажу:

— От вам на почастунок, а я не буду пити, бо з роду не пю!

— Як так, то друга пісня.. — кажут піяки і оставили мене в спокою.

Всеж таки видів я, що небезпечно мені з ними. До найблизшого села пів милі, іду там, прошуся, щоби позволив мені кто ночувати в стодолі.

— Ні, за ніякі гроші... Громада не хоче нікого з колійників. На що біди, щоби з димом нас пустив?

— Люди добрі, і я также селянин, за що-ж би я вас кривдив?

— Як би ти був добрий, то би по світі не волочився... Видиш, нам близько, а нікто не робит, встид братися за таку роботу!

А село бідне, пребідне, а на роботі предприниматели жалуются на наших людей, що не йдут на роботу. Що-ж мені почати? Іду я до іх священника, поклонився, розказав все, кто я, ска-

зав, що я грамотний, що біда гонит мене в світ.

— Так спи собі з Богом... — каже священник. — Вірю, що ти честний..

А за кілька день кличе мене наймичка до священника.

— Мені писав твій духовний отец, що ти честний і добрий прихожанин. Так сідай за вечеру, а на день все тобі дадут хліба. А гроші бережи, щоби не украли іх тобі...

Подякував я за доброту і лекше стало мені на сердці. В неділю я був в церкві, а потім сів в садку і думаю, що там наші роблят, як они живут? Чи знают, яка тяжка тут робота, як болят всі кости від неї? Нехай болят! Не пропадем ми поки еще сила в руках! Аж тут прибігає погонич і каже:

— Гей, колійник, отец духовний зовут...

Іду я і думаю, чи не прогнівав я іх чим? Дивлюся, сидят они на ганку, при них два предприниматєлі-чехи.

— Слава Ісусу!

— На віки слава! Вот той самий чоловік... — каже отец.

— Ви письменний?

— Так.

— Умієте писати?

— Умію.

— При войску служив?

— Служив в Чехії..

— Ов, то і по-чешски знаєш?

— Не добре, але знаю...

— Водки много пете?

— Не уживаю зовсім...

— Но, то чудо! Скілько людей робит, а тверезого ні одного і грамотного также нема. Колиж ви такі найшлися, то від завтра будете при возах з шутром квитки видавати і записувати каждий віз. Платня по півтора гульдена в день!

Мало що не поклонився я ім в ноги. І то не з рабства. Нехай кто каже, що наш селянин в довговіковій неволі мимовольно научився лизунства, я скажу, що ні. Но щоби ви знали, як тяжко нашому чоловікови о той крейцар, скілько поту треба пролити, щоби гріш той роздобути, скілько нужди наістися треба, коли крейцара того не можна дістати і то в годину крайньої біди, тогди би ви знали, чому наш селянин так жадно дивится на той гріш і чому він так благодарний за него.

Дивлятся наші коліярі і очам не вірят. Хлоп, босий, стоіт з паперами, записує, провіряє, а пани еще его хлопают по плечах. Що за диво? Світ перевертается. А я своего пильную. Господи, раз попало мені счасте в руки — другій раз не попаде. Предприниматєлі мене люблят, дают покурити, не жалуют ні хліба, ні страви. Но не йде мені той хліб в смак, коли подумаю, що там і мати, і брат з роду не видали такого хліба.

Післав я братови сімдесят гульденів і якось спокійно дивлюся на будучу зиму. І, може бути, що за ту певність прийшла кара. Бо сталося так: Один з предпринимателів держав кантину, то есть

склад хліба і других товарів до ідженя. Два-три рази в неділю жиди довозили цілими возами хліб і складали в магазин. Предприниматель приказав мені відбирати той провіант і все числити. Приіхали жиди, кажут, що есть пятьсот бохонців хліба. Зачинают складати, я числю.

— На що ти, дурний, числиш? То не твоя до того голова, тут не такі, як ти, числили...

Они своє, я своє, а потім я кажу предпринимателю, що есть о вісімдесять бохонків хліба меньше. Що? Як? Жиди перепросили, що зайшла помилка. На другій раз еще не стали віддавати привезеного, а жид мені два гульдени в руку:

— Рука руку миє, будеш мати за каждий раз по два гульдени...

— Удавися ними... — кажу і віддаю єму его гроші.

Жид усміхнувся тілько.

— Довго ти не будеш гуляти... — каже він.

За день приходит до мене другій жидок і каже:

— Майте розум, тут каждий дбає за себе. Предпринимателя лихо не возьме, він своє відібє на другім, а ви — чоловік бідний...

— Но честний — кажу я — і злодієм не буду...

— Уважайте, бо ті жиди мают также розум..,

— Нехай мают...

Слідуючої ночі, коли я ішов в село, на чистім полі напали на мене якісь злодюги. Ззаду уда-

рив мене один колом і я упав на землю. Збитого, окровавленого, найшли мене аж ранком і повезли в больницю, де я пролежав аж чотири неділі. І нога вже була зломана, і голова побита, а жию я ще якось. І тілько та мисль, що не міг я заробити більше гроша, їсть мене і стискає моє сердце.

Лежу я в больниці, вікна відкриті, на дворі літо, птиці щебечут, а я, як Лазар, лежу, коли тепер можна би гріш до гроша збирати. Но не йти же нам против Божої волі!

Одного дня, в неділю, входят до мене два предприниматели.

— А що, жиєш?

— Мучуся!

— Бог з тобою, піднесешся, а ми тебе не обидим. Встанеш за яку неділю, вертай до нас. Ми пішлем тебе в друге місце. А за то, що ти був честний і дбав за нас, тобі на памятку від нас сто золотих... За час твоєї слабости касієр тобі виплатит все, що ти був би заробив...

Пізною осенію вернув я до села. Хата і побудована і пошита, хлівец повний, опал есть, ба і свиня в хліві.

І знов в зимі сходятся до мене люди, читаєм книжки. Раз дав мені наш священник газету і каже:

— Читай то пильно, бо тут кажде слово золотом писано...

Приходжу до дому, дивлюся, газета невеличка, як книжка, а на заголовку написано великими

буквами: „Наука“. То була та сама „Наука“, котра просвітила, облагородила, піднесла і прославила наш народ, то було то жерело, з котрого поплила вода, яка очистила чувства і ум нашого селянина.

І я став від того дня єї підписчиком і читателем і моі діти знают, що коли я умру, то під голову мою мают покласти мій старенькій молитвослов і одно число тої „Науки“.

Но вертаймо до моєго оповіданя. Через зиму довели ми до того, що більше, як десять господарів заприсяглося від водки. Началося велике діло отверезеня. Правда, що жид казився, що нападав на людей, правда і то, що війт помагав єму і що було много других угроз і покус, но нічого не помогло: кто раз поклав руку на св. Євангеліє, той здержував присягу.

Прийшла весна. Роботи при желізній дорозі скінчилися, а за нові не чути. У мене єсть єще коло тридцяти гульденів. Треба щось з ними зачати! Но що? У других людей, хотя би у моіх сосідів, іх много, а все єсть по куснику своєі землі-кормилиці. А у мене десять пальців і конец. І каждий радуєтся і тішится своєю власною хатою, а ми мучимося всі і тепер вже нам тісно. А не всеж і мені самотою жити. От, щоби хотя кусник землі, малий, премалий, а там хатина, бідна, пребідна... І гадка та не дає мені спокою, она не сходит з моєго ума. Правда, що і мати, і брат, і знакомі сватали мене, і то з богатими дівчатами.

— Приставай, счасте само пхается тобі в руки... — кажут мені.

А мене якось не тягне до того счастя. Хочу я в будучій моій жені видіти помічницю для христіянскої, рускої, честної жизни, хочу, щоби она розуміла мене, а єслн Бог дасть нам діточки щоби була для них матерію по сердцю, щоби облагородила їх душу і їх ум. Маєток, поле останется, а за діти відповісти треба перед Богом.

У нас за селом був невеличкій горбик, межи потоком, а верхом. Люди звали єго „злодійскій горб". Колись стояла там корчма, в якій злодій-жид передержував циган і конокрадів. З часом корчма опустіла, бо жида замкнули в тюрму, а потім і розлетілася. Остали руіни каменя і цегли, все то заросло буряном і терниною, а сотки вужів і гадюк водилися там. Даже діти боялися обходити той горб, а старі говорили, що там „страшно". І так лігом стояв він опустілий, всіми забутий. Тепер був він власностію старого лісничого, котрий жив на другім селі. Думав я довго-предовго, а потім пішов до него.

— Слава Ісусу Христу!

— На віки слава. А що скажете?

— Прийшов я запитати вас, чи не продали би ви мені частки землі?

— Якої?

— А от „злодійскій горб"...

Розсміявся він, аж кладется від реготу.

— А що би ви з ним почали?

— Бог дасть побачимо, хотя би на то, щоби мати кусень своєі землі...

Сіли ми, поговорили і я купив горб за пятнадцять гульденів. Ми означили єго границі, аж смішно дивитися, таж то тілько одна гущавина, більше нічого. Вертаю я до села і тішуся: от і я маю де стопу оперти. Прийшов до хати і кажу, що так а так я зробив. Мати тілько руки заломила, а брат аж перекрестився.

— Що ти, з розуму зійшов? В болото кинув гроші...

Другого дня вже ціле село сміється з мене. Підходят, питают, чи не хочу я ставити другоі злодійскоі корчми? А інші сміются, що певно буду я з терня хату будувати. Смійтеся собі здорові, Бог з вами! До-світа взяв я сокиру, вбрав чоботи з високими холявами, іду на свій горб. Перекрестився, змовив молитву, плюнув в руки і беруся від краю витинати тернину. Суха она і кладется, як солома. Натяв велику вязку, осторожно відтягаю гиляки, уложив іх, як слід і підпалив. А сам рубаю дальше, дивлюся тілько, щоби гадюка не впилася в руку. По правді немного іх там було, все то таілося межи каменями і Бог остерегав мене від несчастя.

До вечера на горбі чорніло згарище. Торчит на нім пропасть чорного каменя і покрушені від дощу цегли, все то звалене в одну купу, просто не знаєш, як добратися до неі. Прийшов мій брат і ще кількох людей, дивлятся, головою качают.

— Даремна твоя робота... — кажут.

Другого дня іду знова на свій горб. Начинаю від краю розбивати камень. Тяжко іде, но йде. Що відвалю кілька штук, то дивлюся, чи нема межи ними гадини і точу камені перед собою в чисте поле. А сонце палит, з мене лється струями піт. „Попотій, — думаю собі, — Бог труди любит". Вечером прийшов я до хати, сів на лаву, а всі кости болят, що годі видержати.

— На що тобі, синку, того? Там нечиста сила, там еще несчастє тебе жде!

— Не бійтеся, мамо! На нечисту силу у нас есть способи: недаром кажут в церковних книгах „оружіе на дьявола дал еси нам, крест святый."

Вже стали люди привикати до того, що я цілими днями на горі роблю. Дехто близше підійде, видит, що у мене вже два стоси каменя стоят коло себе. Нераз і брат, і Степан помагали мені і так при труді і охоті очистили ми горб. Тогди він видався і більшій, і приступнійшій. От лиш засипати ями, які остались по пивниці і тогди сліда не останется по злодійскій корчмі.

Перебрав я остатки цегли і мілкого каменя, товчу іх і все сиплю в ями. А потім від сторони ріки став я на границі горба копати рів, а землю збираю і ношу наверх горба. Люди знов сміются.

— Одурів ти, чи що? Ще землю двигати? На що тобі рова? Таж при перших дощах вода залле тобі его...

Но коли я в рові поставив мур з оставшогося каменя, тогди і люди замовкли і признали, що я добре зробив, бо тепер від ріки маю таму,

а і горб виглажений. Правда, мур низенький: ліплений землею і глиною, но все він придастся. На єго середині поставив я крестик: от нехай славится знамя христіянскоі честноти там, де колись царствував гріх і злодіяніє. А тимчасом прийшла осінь, прийшла і зима. Пішов я за Турку до роботи. До дому даже не заглядаю. Дав Бог заробити троха грошей, мало, бо мало, но все таки єсть. З весною іду я до лісничого, розсказую все і прошу, чи би не відпустив в довг будівельного матеріяла.

— Коли ви купували у мене горб, я сміявся з вас, а тепер виджу, що ви чоловік трудящійся. Троха заплатите, а решту дам вам в довг. Діждемо зими, у нас в лісі начнется фабрика, то ви мені пригодитеся. Ви грамотні?

— Так!

— То і добре. Приїзджайте за матеріялом...

Пішов я по людях, прошу: — „Поможіт, братя подайте руку бідному, може і я відвдячуся вам за ваше добро".

— Постав почастунок, угости громаду, а всі поможемо...

— Не треба почастунку... — кажут ті, котрі присягали на тверезість. — І без водки поможем...

Закипіло на горбі. Я збудував собі там кучку, там і ночую. І я, і брат від рана до ночі не випускаєм топора з рук. Но прийшлося закликати майстрів, а тут грошей нема. Журюся єще як!

Раз вчасним ранком підходит до мене Хуна,

той самий, який звав мене бунтівником і ворогом громади.

— Слухайте. Романе, я чую, що вам треба грошей? Я вам буду пожичити...

— Що, ви — мені?

— Чому ні? Ви — порядний чоловік!

— Ха, ха, ха! Таж я не був ні разу в корчмі!

— Знаєте, для мене добрий той, кто йде в корчму, бо він дає мені заробити. Но я такому грошей не пожичу. Я єму скредитую, дам довг на гульден-два. А такій, що не пє, то єму можно сміло дати, скілько треба: він віддасть. Я і процента з вас не хочу, ви мені за процент обіцяйте, що не будете людей від мене відводити. Згода?

— Ні, нема межи нами згоди! Я грошей від вас не хочу і обіцювати вам нічого не можу!

— Як собі думаєте!

І пішов. Того же дня приходит до мене брат і каже:

— Знаєш, Романе, говорив мені старий Данило, щоби ти слав старостів до єго дівки. У него маєток, чотири ярма волів, єму о гроші легко...

Я махнув тілько рукою. Данило був першій богач в селі і першій скупар. Де можна було, там він не пощадив і рідного брата, бідний не мав приступа до єго хати. Любив випити, но тілько за чуже.

Но грошей, як треба, так треба!

Вечером їде лісничій з міста, казав задержатись фірманови, підходит до мене.

— Щож, як іде робота?

— Біда, грошей нема!

— А від жида чому не взяв?

— Звідки знаєте о тім? — питаю я.

— Він нині пейса рвав передо мною. Боїться, що ви єще більше народа перетягнете на тверезість. Скілько-ж грошей не стає?

— Много, до пятьдесятки! І хотя гинь, нема де взяти!

— Так приходіт завтра до мене, я дам свої гроші. Ми почислимося...

В осени на давнім „злодійскім горбі“ стояла мала, но своя хата. Правда, що она на боку, правда, що кругом пустиня, правда, що в ній ні коновки, ні ведра, правда, що на зиму майже нічого нема у мене — но єсть хата. А і довг на ній немалий.

Посвятили ми хату і мати перенеслася до мене. У брата вже четверо дітей, самим тісно. Зимою почали в лісі виробляти клепки, тут мені прийшлося стати старшим наглядачем. І Бог поблагословив сплатити довг, хотя і не весь. На весну при хаті прибудував я хлівец, обвів горб плетнем, поставив лавку до ріки, а при хаті найшлося єще місце під три-чотири грядки. Тихо коло неі, тілько чути, як плескається вода по камінях, тілько від верха несется вітер і тілько чуєш, як за верхом шумят ялини.

А прийде неділя, коло моєі хати гамірно. Зійдутся люди, посідаєм, я беру „Науку“, читаю. А там говорим о нашій біді, о темноті, о тім, що

нема у нас школи, що пропадают наші діти. Хуна дивився косо, но що мені вдіє: „В своій хаті, своя правда“, а притім у мене на хаті і бляшана табличка, на знак, що хата асекурована від огню. Бо о несчастє не тяжко.

А все-таки бідуєм, як і передше. Літом фабрика стоіт, заробити не можна і тяжко мені тепер іти в далеку сторону; своя хата держит при собі, неначе не хоче відпустити своєі дитини! А то і мати не домагає: і вік, і труди всего житя підкосили єі сили. Правда, можна-би помочи собі: старий Данило і всі другі кажут: „Женися, добре тобі буде!“

В осени я оженився. Коли наші люди насміхалися з мене, як я палив тернину на горбі, то тепер прямо називали мене божевільним, тому що я оженився з круглою сиротою, яка не мала ні гроша приданого. В сосіднім селі у учителя (там вже була школа) служила наймичка. Отец єі був дяком, а знаєте, яка нєсолодка дяківска доля. Зі села бродив в село, з прихода в приход. Він умер, а по нім осталася жена і одна дитина, дівчина десяти літ. Сироту взяв учитель не за плату, а з милосердія, на хліб, якого у него було дуже мало. Правда, що там навчилася она читати і писати, а що учитель був руского духа, то і всі в єго домі уміли цінити і любити святу Русь. От де найшов я собі жену. Біда гляділа біди. Но в жені своій найшов я сокровище, про яке пише св. Письмо. Бог нагородив мене нею і я дякую єму за то в каждій молитві.

Перед самим Рождеством мати моя занедужала і то сильно. Видим, що біда, треба звати лікаря, а ту ні гроша в хаті. Пішов я до людей: де у кого єсть гульден, два, но і ім послідного не віддати. Іду я до Данила.

— Пожичте — кажу — десятку, несчастє мене постигло...

— Тепер до мене ідеш? То моя дівка зла тобі була? З дідоводом оженився, іди до дідоводів за грішми!

І знов поратував мене лісничій. Приіхав лікар, подивився, махнув рукою та каже:

— Душі не привіз я зі собою... Тут вже нічого не поможе...

Заплакали ми, гірко заплакали...

В саме Навечеріє Рождества Христового зібрались ми при одрі умираючої. Сонце вже клонилося, еще година, а на небі зоря ясна засіяє. Мати була зовсім при памяти. Благословила нас і дітей моєго брата:

— Зове мене Господь до себе. Знаю, що не обидит він мене бідної... Терпіла я, не доіла, не спала, терпіла всю біду, а вірила в Єго силу і поміч. Не оставив він нас... Як ті пташата зимою, так і ви тулилися серед морозу і голоду. Бог оберігав вас... І тепер не оставит вас... Молітся тілько горячо... І любіт свою земельку, бо все она нам мати... кормилиця. На моім гробі поставте малий деревляний крестик, но трираменний, рускій, то і лекше буде лежати в могилі...

В руках умираючої була свічка. І єї блеск

падав на лице тої матери, котра перенесла всяку житєву нужду і серед неї задержала віру і надію та любов до своєї рідної землі. І то лице в хвилю смерти було так тихе, так погідне, на нім відбилася вся радість перетерпівшого до кінця, коли видит, що приходит обіцяний конец, день спасенія.

Зі словами святої молитви і благословенія на нас она упокоїлася в Бозі в ту саму хвилю, коли на небі засіяла перша зірка, коли ангели заспівали Рождество Христа Спасителя на небі, коли небеса проголосили мир рускій, в Бога віруючій і Богом хранимій, хотя і бідній землі.

IV. Осінь житя.

І єще не конец оповіданя! Остались ми з женою в двійку, з новим довгом, бо й похорони коштували також. Правда, що водки у нас не було, но за то дяки читали псалтир. Правда, що гріб був бідний, но за то обливали єго слези нашої синівскої вдячности. Похоронили ми покойну другого дня свят, а священник проголосив над могилою прочувственне слово, в котрім підніс всі заслуги покойної, єї довготерпеливість, єї смиреніе і єї радість, що єї діти, вийшовши з біди й сами бідні, стали першими голосителями тверезости межи своїми братями.

Минула зима і весною зазеленіла могила покойної. Рута і барвінок єї покрили, а на трираменнім крестику нераз сідала пташка і щебетала вічную память праведній єї душі...

А у нас житє все одно, все бідне! Робимо

обоє, трудимся, і день скоро сходит. Тілько що о гріш дуже тяжко. А в селі у нас начинаются другі порядки. Зійшлися люди, радят, як спастися від біди. Дальше не може так бути! Війт піяк, заступник так само, асесором на стид і ганьбу жид, писар на третім селі, ледво деколи загляне. А тут нікто не знає, кто, за що, скілько платит. Війта поспитаєш, він палицю покаже або побє нею. І все ми, як та билина під плетнем; нема нам ні сонця, ні пощади. Приходят громадскі вибори, гей, люди, не дамо себе в обиду! Поділилося село на дві части: заливайки з війтом держат і пригрожуют єще тим, котрі тверезі та честні і хотят добра громаді. А жид не спит, він вертится, немов вюн в воді, де словом, де водкою, де погрозою, перетягає людей на свою сторону. Не спимо і ми, ходимо по хатах, просимо і молимо:

— Люди, майте Бога в сердцю, таж тут іде о вас і ваші діти! Дивітся на свою і їх нужду: у нас ні хліба, ні соли, нам не здобутися на цілу рубаху...

— Де там коли лучше буде! — відповідают люди.

А другі признают правду, но боятся. Як же? За начальством сила, станеш против него, біди наживеш! І так в вічнім водовороті діждались ми дня громадских виборів. Правда, що борба була тяжка і майже не рівна, но правда побідила, перейшли тверезі, хотя й малою більшостію. Но радість була коротка: стара рада внесла протест. Тепер уже і писар является часто, і війт при-

смирів, но всетаки нам не лекше від того: біда та сама, єсли не більша.

Приходят до мене люди і прямо кажут:

— Ти і в світі бував, і грамотний, пиши, де знаєш, як нам помочи собі...

Деж мені бідному, темному писати? Кто послухає моєго голоса? Кто схоче постояти за нами? А тут передо мною „Наука", німа газета, а неначе каже: „А ктож заступится за вас, єсли не я? Ктож близшій селянскому сердцю від мене"? Не видержав я. Як вмів і знав, описав всю нашу нужду, описав все по правді. І тілько боюся, чи там не погніваются на мене, чи не віддймут від мене газети за то, що важився їх тревожити. За дві неділі приходит „Наука". Слава Тобі Господи, що не відняли єї від мене. Дивлюся і очам своім не вірю, там описана вся нужда нашого села, там і рада, що робити, і обітниця, що рускі посли займутся тим ділом. І пішла радість межи нами. Не раз, а сто раз я мусів людям вслух читати все, що там написане. Другого дня під вечер приходит до мене вічно пяний присяжний Микита і кличе мене:

— Ходіть в Канцелярію, рада вас кличе...

— Як іти, то іти. Повечеряю та прийду...

— Ні, казали таки зі собою привести. Іначе і мені буде і вам...

— Нема що казати! Як іти, то іти... Ходім!

Приходжу, — а Канцелярія у нас на стид була в корчмі — народа повно, за столом і війт, і рада, всі випивши, тілько писар стоіт на боці.

— Що, привели шибеника? Давай его тут!

— Слухай, небоже, як ти смів чорнити в „Науці“ громаду? — так начинає війт.

— Не чорнив я нікого, а тілько написав правду!

— То по твоій правді я — піяк?

— По правді всеі громади. Каждої хвилі можем на то присягати, бо видим то своіми очима...

— Чуєте, радні, га?

А жид крутится з фляшкою, частує. Кількох наших тверезих не допустили до корчми і они зібралися на підсіню.

— І що нам робити з таким гунцвотом, що громаду на нечесть веде?

— Пускайте чоловіка! — кричат наші з підсіня. — А ні, то корчму знесем!

— Чуєте, як бунтівники за ним стоят? А як би єму так пятьдесят буків дати, га?

— Слухайте, війте, — кажу я, — за то кримінал і тяжкій! Ви не маєте права меме судити, чули?

Тут прискочив до мене писар:

— А ти мав право писати, що я дармо гроші беру, що я з війтом рука в руку? Ти кто такій? Я учився, я служив, а ти, хаме против мене?

Він із всеі сили ударив мене в лице. Я пошатнувся, но тут на мене градом посипалися удари, в очах потемніло, страшна біль перейняла все тіло...

При мені вся комісія. Два доктори, судія і

писар, не наш, а зі суда. Я знова в шпиталі. Голова обвязана, на руках бандажі. В ногах моєго ложа, на котре мене поклали, заливається слезами моя жена.

— Можете говорити?

— Могу.

— Кто вас бив?

— Не знаю...

— Писар бив?

— Він мене першій вдарив в лице...

— А війт бив?

— Не знаю...

— За що вас били?

— Они знают, не я...

Тихій вечер, теплий. Везе мене жена зі шпиталя до дому, везе немощного, слабого, безсильного, як маленьку дитину. Приїзджаєм близь села, а тут сяєво пожара вкрило небо.

— Господи! — скрикнула жена.

Другого дня на місці нашої хати одно згарище або пожарище. І знов опустів мій горб. Нам прийшлося в коморне йти до брата Петра.

Був суд. На нім війт получив два місяці вязниці, жид десять день арешту, а писар один тиждень. Свідки під присягою зізнали, що напад на мене був згори уложений і що війт бив мене палкою навіть тогди, коли я, окровавлений, лежав на землі. Мені признали шістьдесят гульденів за біль і другі страти. Гроші ті заплатили всі засуджені. І так четвертий уже раз в житю лежав я

без памяти на землі, но той раз уже не за своє, а за народне діло.

Ми відбудували свою хату. Огонь був підложений, но кто підпалив, того нікто не знає. Наша хата стояла на боці, свідка не було — пропало. Добре, що асекурація обійшлася з нами честно і виплатила все дочиста.

Еще до того часу, коли війт пішов сидіти, прийшло зі Староства, що протест старої ради відкинений. Очевидно, що не можна було єго підержати, бо війта-криминальника на уряді держати не можна.

Нова рада вибрала війтом моєго брата, Петра. А мене, бідного раба Божого, вибрали громадским писарем.

Коли він умів своєю кровію писатися за правду, то і чорнилами зуміє! І по других селах свої люди ведут писарку...

Пішов я до того учителя, у котрого служила моя жена, а він мені радит писарку прийняти, не журитися, бо діло не так страшне, як мені видится. Він мені все порадит, а до помочи дав мені книжку: „Писарскій порадник“. Щож робити — громаді не спротивишся...

Віддав старий війт печатку, а грошей нема ні крейцара. Питаєм касієра, де каса.

— Яка каса?

— Громадска! Ви-ж ключ від неї мали!

— Не видав я ні каси, ні ключа!

Пішли кінці в воду, прийшлося нам зачинати все наново. По перше рішила рада, що в неділю,

підчас богослуженя, корчма має бути закрита. Музики в корчмі не має бути ніколи. Каждого пяного, если увидят его в поганім виді, сейчас до арешту. Громадскі засіданя не сміют буги в корчмі, а пока громада не постарается о свій власний дім, засіданя мают відбуватися в хаті писаря, бо хата війта за мала. І так на наш горб перенеслася громадска канцелярія. Дійсно, що бувают дива на Божім світі!..

Поблагословив нас Господь Бог сином. Понесли дитинку в церков, окрестили, а там кто честний і добрий, зайшов до нас на гостину. Напитків не було, но за то пили ми смачний чай, котрий всім припав дуже до вподоби. На крестинах був также і мій друг, учитель.

Пішла сердечна, щира розмова. Каже він до нас так:

— Пізнали ви, куда веде пянство. От і ваш Хуна присмирів і боками робит. Село ваше тверезится. Но то половина дя . Треба вам подумати о школі. Если руска дитина не просвічена, то она все остане бідною і все она мусит остати чорноробочим волом. Правда, що то велика річ обробляти свою землю, бо наш селянин, сіятель рускої землі, есть краєугольним каменем нашого народного строя. Но видите, если кто грамотний, если він просвічений, то тогди він зуміє лекшим трудом видобути з землі втроє більше користи.

— Правду кажете, — повідає наш війт — тепер уже есть такі школи, де учатся і орати, і сіяти, і як худобі в слабости помагати.

— Но самі видите, — продовжає учитель — що народа все більше, а землі не прибуває. Діли кусник поля на пятеро дітей! Що ім останется? Помочи нам може тілько школа. І я, селянскій син, не будь науки, я би нині, в селі комірником жив. А так через науку я все-таки маю кусник хліба. Другій мій брат учився ремесла і также не бідує. А неграмотного даже на науку ремесла не возьмут.

— Свята ваша річ... — кажут люди. — Школи нам треба, хоть згинь!

— І будете єі мати! Тягар невеликій! Нехай рада віднесется до Староства, а учителя вам дадут. Тепер весь світ видит своє спасеніє в просвіщеню. Дайже Господи і вам учити свої діти!..

До року у нас була школа. В тім самім році пронісся благовіст межи народом. В Коломиі основали славне „Общество ім. Михаіла Качковского". Книжочка „С Богом"! промовила до сердця. Я вписався в члени того Общества, а за мною моя жена і єще троє людей.

Я був і на славнім першім Собраню того Общества в Галичі. А з часом був я во Львові на ювилею того Общества.

Прийшли сумні часи тревог. Ми перебули всі біди, громада наша осталася все рускою, она не здрадила ніколи народної нашої чести. Ми побудували нову церков і громадскій дім. В нім містится Читальня Общества ім. Михаіла Качковского і громадска крамниця. Хуна давно помер, у нас тепер другій жид. Корчма порожня — у

нас тверезість. Найдется еще такій, що випє, но соблазна нема.

Моя хата все на горбі. Коло неі садок. З часом я прикупив вісім моргів поля, оно дешеве у нас. Бог дав мені трох синів. Один з них есть учителем, другій столярем, третій на грунті.

Не зазнали ми роскоші, не обідаємся мясом, у нас вічний піст. Картошка та кисіль, овсяний хліб, рідко ложка молока, но ми здорові.

Нераз я згадую собі все моє житє. Малим в метель і мороз спасла мене Господня сила Переіхали по мені кінскі копита, набили мене „коліярі“ і від своіх прийшлося натерпітись. А всеж я живий, хотя я нині уже старий.

І думаю я: Скілько то раз мусів рускій селянин припасти ниць до землі і оросити еі кровію, потом, слезами? Но з землі в преісподнюю ада нікто єго не скине, бо над ним справедливість Господа нашого. Він видит, що ми служили правді, Він видит, що ми, як муравель, не боімося труда, Він любит труд і благословит нас, трудящихся.

Да буде благословеніе єго над всею рускою родиною, а она нехай трудится собі на славу і пожиток та на честь і на благо своіх дітей!

Женева, в 1911 році.

BN
5083/36

Повоєнні видання О-ва ім. М. Качковского

по значно зниженій ціні.

Н-р		Ціна в вол. попередн.:	тепер
472	Мысли о дѣлѣ	0·70	0·20
473	Рады женщинамъ бременнымъ и плеканье немовлятъ. — Русскій пословицѣ. — Л. Толстой: 1) Два брата и золото, 2) Кающійся грѣшникъ	0·60	0·20
474	Зеленый навозъ и культура люпина и сераделѝ. — Покладайте и засѣвайте стернища. — Буряны и борьба съ ними . . .	0·60	0·20
475-6	Сироты, повѣсть И. Наумовича . . .	1·00	0·35
479-80	Марко Проклятый. Пов. О. Стороженка .	1·30	0·40
481	Народные разсказы Л. Толстого . . .	0·80	0·25
482	За сиротою Богъ съ калитою. Драма въ 6 дѣйств. І Луцыка	0·65	0·50
483	И. С. Ходоровичъ: Чехословакія (ей устройство, промышленность, торговля и добробытъ.) — Пѣгія лошади. Разсказъ А. Куприна	0·50	0·20
484	В.Р. Ваврикъ: Якъ Богданъ Черемха умиравъ за правду—исвящ. о. К. Н. Чайковскій: Дуклянскій перевалъ на Лемковщинѣ .	0·80	0·30
485	Д-р Адріян Копистянскій: Стара Княжа Русь в народних піснях і билинах	1·50	0·50
486	И. С. Ходоровичъ: Грошѝ, ихъ исторія и пр.	0·50	0·15
487	В Р. Ваврикъ: Народная словесность и селяне-поэты	0·80	0·20
488	Штучнѝ навозы. О способахъ, корыстяхъ и оплатности ихъ уживанья. Пôдручникъ для практичныхъ рôльникôвъ Юрія Турнау. Головнѝ заповѣди для земледѣльця .	0·60	0·20
489	И. С. Ходоровичъ: Промыслъ, торговля и земледѣліе — съ 2 географ. картами	0·80	0·25
490—492	Сборникъ народныхъ пѣсенъ съ нотами.	2.—	1·00
493.	І. Я. Луцыкъ: „Бѣдна на свѣтѣ пещена дитина". Народна мелодрама въ 4 дѣйствіяхъ.	0·60	0·40

8 SEP 1936

	Ціна в зол. попередн.:	тепер:
494. Разсказы новѣйшихъ русскихъ писателей (И. Бунина, П. Романова). . . .	0·65	0·25
498—499. Г. С. Малецъ: I. Бактеріи. II. Добра хата — здоровье.	0·40	0·20
500 - 505 Д-р Адр. Копистянскій: Історія Руси, ч. I.		
509—514 Его-же. То-же, ч. II.	= разом зл. 2·50	
522—523 Его-же. То-же, ч. III.		
518—520 Вѣночокъ стихотвореній	0·40	0·20
521. Маркіянъ Шашкевичъ, его творы и значенье.	0·40	0·20
525(1), 1934, Свящ. Кир. Чайковскій: Поворот. Драма в 3-х актах.	—	0·30
526(2) Зощенко Мих.: Юмористичні оповіданя .	—	0·30
527(3) Байки і сказки	—	0·30
528(4) Красицкій П. Р.: Основи рибного господарства	—	0·40
530(1), 1935, П. С. Романов: Оповіданя . . .	—	0·30
531(2) 1935 г. Про сонце і сонічні машини . .	—	0·35
532 (3) Ваврик В. Р.: Западня. Драма в 4-х дійствіях.		0·40
533(4) Читанка для дітей	—	0·30
7-10 Календарь О-ва на 1936 г.		0·80
1(540) Перхун Е.: Несчастна розлука, повість .	—	0·30
2(541) Чайковскій К., свящ.: Курсистка, драма .	—	0·40
Г. С. Малецъ: Бесѣды о садоводствѣ . .	0·35	0·10
„ „ Борьба съ врогами сада и огорода. . .	0·25	0·10
„ „ Где-що изъ земледѣльческой науки и практики. О оборнику и искуственныхъ тукахъ .	0·40	0·15
„ „ Господарскій календарь на всякій годъ . .	0·40	0·10
„ „ Щепленье и перещеплюванье старшихъ овочевыхъ деревъ и ихъ вотмоложованье	0·25	0·10
„ „ Якъ садити дерева и уходъ за садомъ . .	0·25	0·10
Ваврикъ В. Р.: Талергофъ. Въ 4 дѣйств. . .	1·00	0·60
Календарі за роки 1920 по 1935, содержащі всегда інтересні і поучаючі статі	0·50—0·75	
Команды для дружинъ гимнастично-пожариого О-ва „Запорожецъ“ съ 3 маршевыми пѣснями	0·40	0·25

Всі ціни подані тут без пересилки; за пересилку треба доплачувати осібно: за просту 15 — 25 гр., а за рекомендовану 60 гр.

Типогр. Ставроп. Інститута во Львові, в аренді З. Медицкого.